

УДК 2-184.2-042.3:140.8-027.542-043.83"364"
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-48-1>

ВАЖЛИВІСТЬ РЕЛІГІЙНОГО СКЛАДНИКА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Карабінович Віталій Мирославович,
*здобувач вищої освіти третього
науково-освітнього рівня
кафедри історії, археології та методики викладання
Херсонського державного університету
e-mail: 024059@university.kherson.ua
orcid.org/0009-0009-9312-2587*

Мета статті полягає у тому, щоб розглянути релігійний складник як засіб забезпечення національної безпеки України. Однією з найгостріших проблем сьогодення в контексті російсько-української війни є також і проблема гарантування безпеки у сфері релігії. Недооцінка цієї проблеми може призвести до загальнонаціональної кризи. Духовний та релігійний складники будь-якого суспільства здатні подолати кризові явища, змінити національну самосвідомість, реорганізувати в правильне русло, об'єднати та привести країну до перемоги навіть під час війни. **Методологічною основою** дослідження виступили як загальноісторичні методи дослідження, включаючи аналіз, синтез, так і спеціально-історичні методи. Водночас використано методи соціології, наприклад спостереження. Проведено дослідження впливу релігійних організацій на гармонізацію духовного життя українців, що є важливим чинником консолідації суспільства в подоланні кривавого ворога. У часи повномасштабної війни, яку розв'язала росія проти України, важливим чинником для досягнення перемоги є створення духовних засад, консолідації суспільства, переорієнтації свідомості людей на вищі цінності, збереження культурної, духовної, та громадянської ідентифікації українців. Саме духовні цінності стають особливо важливими та, можливо, навіть критичними для соціальної стабільності держави і стають провідними чинниками її сталого розвитку. Слід зазначити, що в Україні вже історично склалося так, що релігія як соціальний інститут активно сприяла консолідації українського етносу, зміцненню моральних засад та забезпеченню суспільної стабільності і солідарності. Як відомо, саме православ'я відіграло важливу роль у збереженні української національної свідомості. Під час національно-визвольних змагань Б. Хмельницького захист православ'я був одним із головних гасел українського козацтва, з яким воно виборювало свою державність. У **висновках** відзначено вплив релігійного складника на формування та забезпечення національної безпеки України. Дослідили значення релігійних організацій як основи консолідації духовного життя українців та довели, як важлива та, беззаперечно, цінна релігійна підтримка свідомості українців під час війни.

Ключові слова: національна свідомість, духовне життя, українське суспільство, релігійний складник, повномасштабне вторгнення.

THE IMPORTANCE OF THE RELIGIOUS COMPONENT IN SHAPING THE NATIONAL OUTLOOK DURING THE WAR

Karabinovych Vitalii Myroslavovych,
*Postgraduate Student at the Department of History,
Archeology and Teaching Methods
Kherson State University
e-mail: 024059@university.kherson.ua
orcid.org/0009-0009-9312-2587*

The purpose of the article is to examine the religious component as a means of ensuring the national security of Ukraine. One of the most acute problems of our time, in the context of the Russian-Ukrainian war, is also the problem of ensuring security in the field of religion. Underestimation of this problem can lead to a national crisis. The spiritual and religious component of any society is able to overcome crisis phenomena, change national identity, reorganize in the right direction, unite and lead the country to victory even in times of war. **The methodological basis** of the study is based on both general historical research methods, including analysis, synthesis, and special historical methods. At the same time, methods of sociology, such as observation, were used. A study of the influence of religious organizations on the harmonization of the spiritual life of Ukrainians, which is an important factor in the consolidation of society in overcoming the bloody enemy, was conducted. In times of full-scale war unleashed by Russia against Ukraine, an important factor in achieving victory is the creation of spiritual foundations, consolidation of society, reorientation of people's consciousness to higher values, preservation of cultural, spiritual, and civic identification of Ukrainians. It is

spiritual values that are becoming especially important and perhaps even critical for the social stability of the state and are becoming the leading factors of its sustainable development. It should be noted that in Ukraine, historically, religion as a social institution has actively contributed to the consolidation of the Ukrainian ethnos, strengthening moral foundations and ensuring social stability and solidarity. It is well known that Orthodoxy played an important role in preserving the Ukrainian national consciousness. During the national liberation struggle of B. Khmelnytsky, the defense of Orthodoxy was one of the main slogans of the Ukrainian Cossacks, with which they fought for their statehood. **Conclusions.** The author notes that the influence of the religious component on the formation and ensuring of national security of Ukraine. The importance of religious organizations as the basis for consolidating the spiritual life of Ukrainians was investigated and the author proved how important and undoubtedly valuable religious support for the consciousness of Ukrainians during the war was.

Key words: national consciousness, spiritual life, Ukrainian society, religious component, full-scale invasion.

1. Вступ

Однією з найгостріших проблем сьогодення в контексті російсько-української війни є також і проблема гарантування безпеки у сфері релігії. Недооцінка цієї проблеми може призвести до загальнонаціональної кризи. Духовний та релігійний складники будь-якого суспільства здатні подолати кризові явища, змінити національну самосвідомість, реорганізувати в правильне русло, об'єднати та привести країну до перемоги навіть під час війни.

Мета статті полягає у спробі розгляду релігійного складника як засобу забезпечення національної безпеки України.

Методологічною основою дослідження виступили як загальноісторичні методи дослідження, включаючи аналіз, синтез, так і спеціально-історичні методи. Водночас використано методи соціології, наприклад спостереження.

Попередні дослідження вже звертали увагу на досліджувану нами проблему. Проблематикою захисту національних інтересів України займалася низка вчених: О. Білорус, І. Бінько, О. Гончаренко, В. Горбулін, О. Дергачов, О. Дзьобань, В. Кремень, О. Корнієвський, О. Литвиненко, Д. Лук'яненко, В. Ліпкан, М. Ожеван, Б. Парахонський, Г. Почепцов, В. Петрик, О. Сушко та ін.

2. Загальна релігійна ситуація в Україні

У кровопролитній війні росії проти України важливими чинниками досягнення перемоги були розбудова духовної основи, консолідація суспільства, переорієнтація свідомості людей на вищі цінності, збереження культурної, духовної та громадянської ідентичності українців. Духовні цінності стали особливо важливими, навіть вирішальними, для соціальної стабільності країни та стали домінуючим чинником її сталого розвитку (Чупрій, 2011: 42–52).

Держава зобов'язана забезпечити громадянам належні можливості для задоволення їхніх духовних потреб на основі рівності для всіх релігійних груп. У Конституції України зазначено: «*Кожен має право на свободу переконань і віросповідання, що включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної релігії, відправляти*

індивідуальні чи колективні релігійні обряди, здійснювати релігійну діяльність... Церкви та відокремлення релігійних організацій від країни... Держава не може нав'язувати визнання будь-якої релігії» (Конституція України, 1996: 32–34).

У сучасному українському суспільстві дуже важливим є формування моральності, що найлегше досягається за допомогою релігійних організацій через систему релігійних моральних принципів. Ця система включає норми та цінності, що впливають із учення певної релігії, а також моральні принципи, важливі не лише для віруючих, а й для всього людства. Релігійні заповіді, записані у священних текстах (таких як Біблія, Коран, Талмуд, Веди чи Трипітака), містять вимоги, які допомагають підтримувати єдність і цілісність суспільства. Релігія є одним із ключових джерел формування моральних цінностей людства у цілому та окремих спільнот. Суперечки чи конфлікти, що виникають на ґрунті релігії, часто пов'язані з хибним чи спотвореним тлумаченням певних релігійних норм або надмірною вірою у ці норми. Основні світові релігії закликають до толерантності та поваги до інших, а головними їхніми заповідями є любов до Бога та до ближнього.

Український дослідник Г. Косух зазначав, що основою духовно-національного відродження мають бути цінності, зрозумілі та сприйняті кожним незалежно від його політичних, релігійних чи інших переконань і незалежно від його становища в суспільстві. Ці загальнолюдські цінності, сформовані в історії цивілізації та позначені релігією, повинні стати ключовими для цього процесу (Сучасна релігійна ситуація в Україні, 1994: 9). Слід зазначити, що в українській історії релігія як соціальний інститут зробила позитивний внесок у консолідацію української нації, зміцнення її моральних основ, забезпечення суспільної стабільності та єдності. Як відомо, важливу роль у збереженні української національної свідомості відіграє сама Православна церква.

У національно-визвольній боротьбі Хмельницького захист православ'я був одним із головних гасел боротьби українського козацтва за державність. Тому й донині ми бачимо, що релігійні чинники відіграють важливу роль у політичних

процесах України, таких як утвердження незалежності, забезпечення національної цілісності та довгострокового розвитку, збереження міжнародного статусу України та покращення міжнародного іміджу країни, підвищення культури міжетнічного спілкування, досягнення консенсусу та злагоди в українському суспільстві тощо. Вітчизняні експерти зазначають: «У якийсь момент стало зрозуміло, що Церква (як інституція, а не релігійна організація) має здатність стати серйозною консолідуючою силою» (Єленський, 2006: 100).

Основними складниками духовно-релігійної сфери національної безпеки України є:

- Особа, її духовно-релігійні права й свободи.
- Релігійні організації.
- Держава та її національно-культурна самобутність.

Суб'єктом національної безпеки України постає духовно-релігійна сфера, яка здійснює цілеспрямовану політику сприяння духовній єдності народу і прогресивному розвитку суспільства.

Найважливішими чинниками національної безпеки у цій сфері є:

- Внутрішньорелігійна стабільність, яка включає у себе міжцерковну та міжконфесійну злагоду і здатність до вирішення релігійних конфліктів за допомогою ненасильницьких методів.

– Зовнішньорелігійна стабільність, яка передбачає зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження національно-культурної самобутності та незалежності, а також наявність ефективного механізму для цього.

- Задоволення релігійних потреб та свободи волевиявлення і віросповідання окремих людей і груп віруючих.

– Наявність комплексної стратегії суспільно-політичного і духовного розвитку держави, включаючи забезпечення духовно-релігійної безпеки.

В «Основах Закону України «Про національну безпеку України» чітко визначено релігійні аспекти загроз національним інтересам і національній безпеці України (ст. 7) та основні напрями державної політики з питань національної безпеки у цій сфері (ст. 7) (Закон про державну безпеку, 2018).

3. Соціологічні опитування в Україні щодо релігійної ситуації

Аналізуючи релігійні переконання українців, варто зазначити, що 74,7% українців вважають себе належними до певної релігії. За даними Європейського соціального дослідження, кожен третій українець (32%) вважає релігію джерелом миру, а не конфлікту. Релігійна толерантність

є органічною в поліконфесійному контексті: 75% українців вважають, що будь-яку релігію потрібно поважати (лише 7% не згодні із цим аргументом). Водночас варто підкреслити, що сьогодні Церква є одним із найвищих показників довіри серед громадян України. Результати соціологічного дослідження, проведеного Соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні з 9 по 15 листопада 2023 р., підтвердили, що рівень довіри громадян до Церкви становить близько 59%, що суттєво перевищує рівень абсолютної довіри до інших суспільних інститутів, передусім до Верховної Ради України, бізнесу, промисловості, суддів та судової системи, системи освіти (Рівень релігійності, довіра до Церкви, 2023).

Головне, варто зазначити, що в релігійній сфері існує багато протиріч і конфліктів, які призводять до зниження довіри українців до релігійних організацій.

Причини цих суперечностей глибоко вкорінені в національності, релігійних догмах, історичному контексті і значною мірою посилюються сучасними суспільно-політичними процесами. Україна стала одним з об'єктів критики з боку міжнародних релігійних організацій, таких як Всесвітня рада церков та Європейська конференція церков, через порушення свободи віросповідання та неприйнятну поведінку деяких лідерів церков. (Парахонський, 2011: 46–56).

Відсутність діалогу між політичними та релігійними діячами створює можливості для іноземних урядів і церков утручатися у внутрішні справи України та влаштовувати маніпуляції серед віруючих заради власної вигоди. Тому ми вважаємо, що Українська держава повинна підтримувати партнерство з багатьма країнами, але залишатися максимально незалежною в релігійних питаннях. Створення Румунією власного патріархату на землях України змогло чітко підтвердити це правило.

Сьогодні в Україні є велика кількість греко-католицьких і римо-католицьких храмів. Незважаючи на їх переважно регіональне поширення, їхній вплив на українське суспільство не можна недооцінювати. Певні конфліктні ситуації між греко-католиками та православними були пов'язані з передачею культових споруд греко-католикам, але сьогодні ці питання, можливо, майже вирішені. Останніми роками Греко-Католицька та Римо-Католицька церкви налагодили певну співпрацю з Православною церквою, особливо УПЦ, у соціальній та інших сферах. Розвиток Греко-Католицької церкви в Україні є позитивним і сприяє покращенню відносин України з Ватиканом та європейській інтеграції України, що вимагає значного розширення та зміцнення зв'язків із субконтинентом та його домінуючою у світі Католицькою церквою – Ватиканом (Здіорука, 2006: 54–64).

Серйозним викликом державно-релігійним відносинам стала надмірна політизація релігійного середовища. Коли певні політичні сили намагаються використовувати релігійні організації для просування власних вузьких інтересів, релігійні організації часто беруть активну участь у цьому процесі, іноді навіть налаштовуючи своїх послідовників проти інших політичних груп або релігійних організацій, які підтримують інших політиків. Ми вважаємо таку ситуацію абсурдною та неприйнятною, оскільки вона порушує багато релігійних заповідей та призводить до посилення релігійної напруги в суспільстві. Звичайні священики чи релігійні діячі можуть брати участь у виборах та інших політичних процесах і реалізовувати права громадян України, але залучення до таких процесів релігійних організацій є вкрай непопулярним. Українська влада відкидає політизацію релігійного середовища як засіб впливу на результати політичних рухів і тому має створити більш сприятливі умови для розвитку релігійних організацій, утвердження ними у соціумі більш позитивних моральних цінностей та розвитку добродійної діяльності.

За результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 8–9 березня 2022 р.,

63% людей підтримують розрив стосунків між УПЦ Московського патріархату та РПЦ. Лише 10% не підтримали цю ідею. Ще 18% відповіли, що їм байдуже, а 9% не змогли відповісти. Більше половини парафіян УПЦ Московського патріархату також підтримують розрив зв'язків із РПЦ, чверть кажуть, що їм байдуже, і лише 13% виступають проти розриву зв'язків (Оцінка ситуації в Україні, 2022). Через півтора року після початку повномасштабного вторгнення до Верховної Ради України 19 жовтня 2023 р. було подолано потужний опір державному втручання у релігійні справи. Прийнято за основу проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів щодо діяльності релігійних організацій України» (реєстр. № 8371) (Верховна Рада України, 2023).

4. Висновки

У результаті проведеного дослідження ми можемо дійти висновку, що вплив релігійного складника на формування та забезпечення національної безпеки України має вирішальне значення. Дослідили значення релігійних організацій як основи консолідації духовного життя українців та довели, як важлива та, беззаперечно, цінна релігійна підтримка свідомості українців під час війни.

Література:

1. Чупрій Л.В. Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 4.
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ : Прогрес, 1996.
3. Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози. Київ, 1994. Ч. 1. С. 9.
4. Єленський В.М. Релігійна свобода. Взаємини держави і релігійних організацій: правові та політичні аспекти. *Науковий щорічник*. Київ, 2006. С. 100.
5. Закон України про національну безпеку України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
6. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-relihiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r> (дата звернення: 30.09.2024).
7. Парахонський Б.О. Нетрадиційні релігійні культури як питання національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2000. № 1–2.
8. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : монографія / за ред. С.І. Здіюрука. Київ : НІСД, 2006.
9. Оцінка ситуації в Україні (8–9 березня 2022 р.). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenska_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html (дата звернення: 30.09.2024).
10. Верховна Рада України прийняла законопроект щодо діяльності в Україні релігійних організацій. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/242636.html> (дата звернення: 30.09.2024).

References:

1. Chuprii L.V. (2011). Diialniet relihiinykh orhanizatsii ta zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy [Activities of religious organizations and threats to the national security of Ukraine]. *Stratehichni priorytety*. №4. [in Ukrainian]
2. Konstytutsiia Ukrainy: Pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r.[Constitution of Ukraine: Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996.] Kyiv: Prosvita, 1996. [in Ukrainian]

3. Suchasna relihiina sytuatsiia v Ukraini: stan, tendentsii, prohnozy. Book. [Contemporary religious situation in Ukraine: state, trends, forecasts]. Kyiv, 1994. Ch. 1. S. 9. [in Ukrainian]
4. Ielenskyi V.M. (2006). Relihiina svoboda. Vzaiemyny derzhavy i relihiinykh orhanizatsii: pravovi ta politychni aspekty. [Religious freedom. Relations between the state and religious organizations: legal and political aspects] Naukovyi shchorichnyk. Kyiv. S. 100. [in Ukrainian]
5. Zakon Ukrainy pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [Law of Ukraine on National Security of Ukraine]. Retrived from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
6. Riven relihiinosti, dovira do Tserkvy, konfesiinyi rozpodil ta mizhtserkovni vidnosyny v ukrainskomu suspilstvi (lystopad 2023r.) [The level of religiosity, trust in the Church, denominational distribution and inter-church relations in Ukrainian society (November 2023)]. Retrived from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-relihiinosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r> [in Ukrainian]
7. Parakhonskyi B.O. (2000). Netradytsiini relihiini kul'ty yak pytannia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [Non-traditional religious cults as a matter of national security of Ukraine] Stratehichna panorama. № 1–2. [in Ukrainian]
8. Humanitarna polityka Ukrainskoi Derzhavy v novitnii period: monohrafia [Humanitarian policy of the Ukrainian State in the modern period: a monograph] under redaction S.I. Zdioruk. Kyiv. NISD, 2006. [in Ukrainian]
9. Otsinka sytuatsii v Ukraini (8–9 bereznia 2022) [Assessment of the situation in Ukraine (March 8–9, 2022)]. Retrived from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_v_ukraine_8-9_marta_2022.html [in Ukrainian]
10. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala zakonoproekt shchodo diialnosti v Ukraini relihiinykh orhanizatsii [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted a draft law on the activities of religious organizations in Ukraine]. Retrived from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/242636.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.11.2024
The article was received 04 November 2024